

PLUTARCHOS TANKAR OM LYCKA

Sven-Tage Teodorsson, Göteborg

Introduktion

Plutarchos var, som vi vet, en av antikens mest produktiva författare. Vi har cirka 125 skrifter bevarade, men den s.k. Lamprias-katalogen, så benämnd efter hans son, upptar hela 227 titlar. Skrifterna i Moralia behandlar ett mycket stort spektrum av ämnen, och diskussionsämnena i Bordssamtalen vittnar likaledes om Plutarchos egenskap av eminent polyhistor.

Vi skulle sålunda kunna vänta oss att finna en skrift speciellt ägnad åt begreppet lycka, t.ex. med titeln *Περὶ εὐδαιμονίας*, men någon sådan finns inte vare sig bland våra bevarade skrifter eller bland de förlorade i Lamprias-katalogen.

Detta är ett tämligen märkligt faktum, med tanke på att Plutarchos ju genomgående i sitt författarskap och i sin verksamhet som lärare arbetade med psykologiska frågor och syftade till att med sitt skriftställer och sin lärarverksamhet ge anvisningar för ett bättre, mer harmoniskt liv för olika kategorier av människor. Han hade uppenbarligen en stark ambition att göra människor bättre och att anvisa metoder för att leva ett lyckligt liv. Vi finner sålunda tankar på detta tema utspridda i ett flertal av Plutarchos skrifter. Om vi försöker sammanställa dessa hans många uttalanden med relevans till något som vi kan kalla ett lyckobegrepp, då finner vi, att Plutarchos nog inte sökte definiera ett begrepp "lycka". Till skillnad från stoikerna och epikureerna framställer han inte lyckan som ett tillstånd som kan sammanfattas och definieras med en enda fras eller term, som stoikernas *ἀπάθεια* eller epikureernas *ἀταραξία*. Han betraktar dessa båda skolors lyckobegrepp som onaturliga och omöjliga att leva efter och realisera. Hans avvisande attityd mot dessa skolor visar sig i den långa raden av kritiska skrifter mot dem. Lamprias-katalogen upptar åtta skrifter mot stoikerna¹ och tio mot epi-

---

1. Lamprias-katalogen nr. 59, 76-79, 149, 152, 154.

kureerna.² Tre av den första gruppen och tre av den andra är bevarade. En förlorad skrift riktade sig mot båda sekterna.³

Plutarchos etiska teori

Plutarchos filosofiska tänkande utgår, som vi vet, i första hand från Platon och Aristoteles. Det innebär, att han anser dygden vara grundläggande för ett lyckligt liv. Avsaknad av dygd innebär en större eller mindre grad av dålighet eller ondska, κακία. Den form av dygd eller dygdebegrepp, som Plutarchos betraktar som en förutsättning för lycka är den etiska dygden, ἠθικὴ ἀρετή. Han beskriver detta praktiskt-filosofiska grundbegrepp i sin bekanta skrift *Περὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς*, *De virtute morali*. Hans framställning är ett slags kombination av platonisk och aristotelisk psykologi. Själen beskrivs sålunda som sammansatt av två komponenter, förnuftet, τὸ νοητικὸν καὶ λογιστικόν, och känslolivet, τὸ παθητικὸν καὶ ἄλογον. Plutarchos föredrar alltså denna aristoteliska beskrivning. Platons tredje komponent, viljelivet, τὸ θυμοειδές, betecknar han som en del av känslolivet, och den är således 3

men kan påverkas av förnuftet till att styra begären, ἐπιθυμῖαι.⁴

Även i sin beskrivning av den moraliska dygden bygger han på Aristoteles.⁵ Men han lägger särskilt stor vikt vid den praktiska dygden. Han anser den vara viktigare för ett lyckligt liv än den teoretiska, kontemplativa dygden. Han inleder sin essä med att ställa dessa två former av dygd mot varandra genom att särskilt framhålla känslolivets essentiella roll och hävda, att detta är den etiska dygdens material, ὕλη, och förnuftet dess form, εἶδος.⁶

Skriften om den etiska dygden har som genomgående tema betonandet av emotionernas centrala roll i själslivet och Plutarchos riktar i samband därmed en upprepad kritik mot den stoiska synen på dessa som bristfälligheter i förnuftet, inte som en särskild funktion av själen med en status i sin egen rätt. Han visar detta med olika argument, t.ex. att man hos samma person kan iaktta, hur psykisk

---

2. Lamprias-katalogen nr 80-82, 129, 133, 143, 155, 159, 178, 179.

3. Nr. 148 Στωικῶν καὶ Ἐπικουρείων ἐκλογαὶ καὶ ἔλεγχοι.

4. *De virt. mor.* 442 A.

5. *Nic. eth.* II 1. 1103 a 14-1103 b 25.

6. *De virt. mor.* 440 D [ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ] τῆς θεωρητικῆς διαφέρει τῷ τὸ μὲν πάθος ὕλην ἔχειν τὸν δὲ λόγον εἶδος.

aktivitet, när den engagerar emotionerna, åstadkommer fysiska symptom såsom blekhet, rodnad, darrningar, hjärtklappning etc., medan detta inte förekommer vid rent intellektuell psykisk aktivitet.⁷

Plutarchos understryker sålunda, att känslorna är en naturlig del av själen och inte, som stoikerna påstår, en defekt hos förnuftet, som hos den Vise har eliminerats. Denna stoikernas uppfattning är falsk, hävdar Plutarchos. Det är varken önskvärt eller ens möjligt att eliminera emotionerna. Tvärtom, känslolivet är grundläggande viktigt för ett lyckligt liv. Men känslorna måste disciplineras. Det är det praktiska förnuftets (φρόνησις) uppgift att eliminera både brister och överdrifter i emotionernas funktioner.⁸ De skall bringas att fungera enligt principen om den gyllene medelvägen. Plutarchos bygger således på Aristoteles lära om måttfullheten, μεσότης.⁹

Plutarchos betonar, som vi vet, liksom Platon, och ännu mer än denne, betydelsen av undervisning och utbildning i etik och moral. Mer än Platon framhåller han den praktiska träningen, inövandet av ett gott beteende genom tillvänjning, vanebildning, ἔθος. Han bygger på sin i princip aristoteliska teori om själen och hävdar, att om förnuftet tränar och vänjer emotionerna att lyda och hålla sig inom givna gränser, då etableras en bestående själslig karaktär, ett ἦθος eller en ἠθικὴ ἀρετή, en andra natur, som fungerar som en stabil handlingsnorm. Känslolivet bringas att stå i förnuftets tjänst, och individen kan då genom att vanemässigt handla moraliskt undvika misstag och inte riskera att handla fel. En människa som har tillägnat sig en så väl etablerad praktisk handlingsnorm, en ἠθικὴ ἀρετή, har enligt Plutarchos de bästa förutsättningarna att leva ett lyckligt liv i enlighet med denna dygd.

Denna insikt bekräftas för övrigt av modern psykologi. Upprepning och tillvänjning etablerar nya nervförbindelser i hjärnan, vilka bildar en grund för bestående beteendemönster.¹⁰

---

7. De virt. mor. 451 A-B.

8. De virt. mor. 443 E-444 D.

9. De virt. mor. 444 D-445 A; Jfr. Arist. Nic. eth II 6. 1106 a 24-33.

10. Se Klein 2005: Kap. 4, särsk. s. 76-77, 82-85; Averill & More 1993: 622-623. Jfr Schanno 2003: 14 "Das Gesollte aber muss gelehrt werden, in den Idealen als Bildungsvorrat konserviert, wiedergefunden und erzieherisch neugestaltet werden. Der Belehrte, der Erzogene muss sich zum selbständig Findenden wandeln, den Weg von der Einsicht in das Gute hin zum Wollen gehen."

Det motsatta gäller, om förnuftet inte har bringat känslolivet under sin kontroll utan istället har låtit känslolivet, som ju är irrationellt till sin natur, utveckla och etablera ett amoraliskt handlingsmönster präglad av dålighet och ond-ska, κακία.¹¹ En individ vars själ styrs av κακία kan definitionsmässigt inte leva ett lyckligt liv. För Plutarchos liksom för Platon, Aristoteles och stoikerna är dygd en absolut förutsättning för lycka. Aristoteles understryker, att handlingar i enlighet med dygden spontant upplevs som angenäma och sålunda bidrar till lyckokänslan.¹²

Avvisande av den stoiska etiken

Plutarchos avvisar bestämt Chrysippos uppfattning, att dygd är lycka. I sin skrift *Adversus Stoicos* ironiserar han över stoikernas föreställning om den Vise som helt jämställd med Zeus i vishet och lycka, och han förlöjligar deras övertygelse, att den som inte har någon brist i fråga om dygd, inte heller har det i fråga om lycka. Till och med en vis som har otur att drabbas av sjukdom eller handikapp och därför begår självmord, han är enligt stoisk uppfattning lika lycksalig som Zeus.¹³ Plutarchos konstaterar helt kort, att denne Vise inte existerar och aldrig har existerat någonstans på jorden,¹⁴ och han angriper med bitande ironi stoiker-nas uppfattning, att alla de myriader av människor, som inte lyckats bli visa, lever i den djupaste misär och ond-ska, och detta under överinseende av Zeus, som ju stoikerna betraktar som den gode härskaren som styr världen på bästa sätt.

Plutarchos bekämpar med frenesi denna stoikernas rigida dichotomi av människosläktet i en väldig majoritet av absolut onda individer och ett minimalt fåtal absolut goda, Visa och gudalika. Deras uppfattning strider mot och är oförenlig med hans optimistiska grundsyn, att människorna kan göra framsteg i dygd och förbättra sig och bli lyckligare.

---

11. De virt. mor. 443 D.

12. Arist. Nic. eth. I 8. 1099 a 10-17; X 5. 1176 a 24-29.

13. Adv. Stoic. 1076 B; De Stoic. rep. 1046 E ἡ φρόνησις οὐχ ἕτερόν ἐστι τῆς εὐδαιμονίας κατ' αὐ-
τὸν (sc. Χρῆσιππον) ἀλλ' εὐδαιμονία.

14. Adv. Stoic. 1076 B ἔστι δὲ οὗτος οὐδαμοῦ γῆς οὐδὲ γέγονεν.

För Plutarchos framstår dessutom den stoiska uppfattningen, att förändringen från κακία till ἀρετή sker plötsligt och utan att individen märker det, som absurd. Om det vore så, skulle ju både goda och dåliga företeelser inte vara perceptibla. Men Chrysippos säger själv, att de är det och att man kan märka skillnader mellan ont och gott, påpekar Plutarchos ironiskt i *De Stoicorum repugnantiis*.¹⁵ Hur kan denna självmotsägelse vara annat än den yttersta absurditet? frågar han retoriskt.¹⁶ Samma sarkastiska kritik finner vi i hans skrift om framsteg i dygd, *De profectibus in virtute*, där han förlöjligar stoikernas föreställning, vilken skulle innebära, att man kan lägga sig på kvällen som en usel, dålig människa och vakna på morgonen som en Vis, och han frågar, hur man skulle kunna undgå att märka den stora förändring som skett i det egna jaget.¹⁷ Då vore det mer troligt, anmärker han, att en som förvandlats från kvinna till man till följd av böner till gudarna skulle undgå att märka förändringen.

Plutarchos återkommer upprepade gånger med olika argument till denna stoiska tes. Han frågar t.ex., hur det kan vara annat än i strid mot den allmänna uppfattningen att påstå, att man märker skillnaden mellan hälsa och sjukdom men inte mellan förnuftighet och oförnuft;¹⁸ och han fortsätter med sin ironi: När stoikerna dels påstår, att människor som gör framsteg i dygd förblir okloka och lastbara, och att de, när de har blivit kloka och dygdiga, inte märker det, och dels hävdar, att det är en stor skillnad på klokhet och dumhet, kan man då kanske tycka, frågar han, att de på ett förunderligt sätt bekräftar det konsistenta i sina läror?¹⁹

En annan stoisk tes, som Plutarchos gärna angriper, är deras uppfattning, att den som är lycklig bara en kort stund är lycklig på samma sätt och i samma grad som den som är lycklig en lång tid.²⁰ Plutarchos avvisande av denna tes överensstämmer för övrigt med synen på lycka inom modern psykologi, nämligen, att momentan lyckokänsla inte är detsamma som att vara lycklig och leva ett lyck-

---

15. *De Stoic. rep.* 1042 E-F.

16. *De Stoic. rep.* 1042 F-1043 A αἰσθητοῦ γὰρ ὄντος τὰγαθοῦ καὶ μεγάλην πρὸς τὸ κακὸν διαφορὰν ἔχοντος, τὸν ἐκ φαύλου γενόμενον σπουδαῖον ἀγνοεῖν τοῦτο καὶ τῆς ἀρετῆς μὴ αἰσθάνεσθαι παρούσης ἀλλ' οἴεσθαι τὴν κακίαν αὐτῷ παρεῖναι, πῶς οὐκ ἔστιν ἀτοπώτατον; *Adv. Stoic.* 1062 B.

17. *De prof. in virt.* 75 D-E.

18. *Adv. Stoic.* 1062 D.

19. *Adv. Stoic.* 1062 E.

20. *De Stoic. rep.* 1046 C-E; *Adv. Stoic.* 1061 F-1062 A ἀγαθὸν ὁ χρόνος οὐκ αὔξει προσγινόμενος ἀλλά, κὰν ἀκαρπές τις ὥρας γένηται φρόνιμος, οὐδὲν πρὸς εὐδαιμονίαν ἀπολειφθήσεται τοῦ τὸν αἰῶνα χρωμένου τῇ ἀρετῇ καὶ μακαρίως ἐν αὐτῇ καταβιούντος.

ligt liv. En kort stunds eufori kan endast utgöra en tillfällig lättnad i en depressiv livssituation.²¹

Plutarchos starka känsla för sunt förnuft reagerade mot dessa läror om absolut vishet och dygd och lycka å ena sidan och absolut dålighet, ondska och olycklighet å den andra. Han anklagar stoikerna för att de söker tvinga den faktiska verkligheten att överensstämna med deras antaganden istället för att anpassa doktrinerna efter fakta. Deras resonemang är mot naturen, menar han implicit, en ironisk snärt mot deras egen centrala tes, *κατὰ φύσιν ζῆν*.²²

Plutarchos starka aversion mot dessa extrema stoiska läror grundar sig säkerligen även på hans motvilja mot den egocentriska, elitistiskt exkluderande inställning som de ger uttryck för. Vi noterar emellertid, att det är den klassiska stoicismen i Chrysippos version som han angriper. Modifierade stoiska åsikter i samtiden på andra områden kunde han acceptera, men hans hårda negativa inställning till den stoiska etiken var praktiskt taget generell.²³ Men det hindrade honom inte från att delta i det livliga, delvis synkretistiska tankeutbytet mellan de olika filosofskolorna, och många av hans vänner var stoiker.²⁴ Den hårda polemik som är så framträdande i hans antistoiska skrifter är ett uttryck för en fundamental skillnad i inställningen till medmänniskorna mellan Plutarchos och den klassiska stoicismen. Den kynisk-stoiska hållningen innebär koncentration på det egna jaget i syfte att uppnå insikt och därigenom dygd och lycka, en inställning som starkt reducerar eller eliminerar allt intresse för andra människors moraliska status. Den stoiske Vises föreställning om exklusivitet och utvaldheter framstod för Plutarchos som diametralt motsatt hans egen inställning, som ju i Sokrates, Platons och Aristoteles anda syftade till att förbättra etik och moral hos så många människor som möjligt. Den stoiske Vises självgodade attityd av nedlåtande förakt mot hela den usla mänskligheten, som lever i en ohjälplig misär i sin *κακία*, upplevde han som en utmaning mot hans egen inställning karaktäriserad av

---

21. Se Warner 1986: 475; Klein 2005: 48-49; Schanno 2003:11 "Glück ... ist im eigentlich verstandenen Sinn ein Zustand, aus dem Kraft und Zuversicht geschöpft werden kann."

22. De prof. in virt. 75 F οἱ δὲ μὴ τιθέμενοι τὰ δόγματα πρὸς τοῖς πράγμασιν ἀλλὰ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ἑαυτῶν ὑποθέσεις ὁμολογεῖν μὴ πεφυκότα καταβιαζόμενοι πολλῶν ἀποριῶν ἐμπεπλήκασιν τὴν φιλοσοφίαν.

23. Se Babut 1969: 114-115, 318 "Pourtant, on sait que les œuvres polemiques réservait une place importante, sinon exclusive, à l'éthique, et nous avons constaté que dans l'ensemble des *Moralia* les emprunts à l'éthique stoïcienne restaient en définitive assez limités."

24. En av dessa var Themistokles, se Teodorsson 1989: 146; Teodorsson 1996: 109.

φιλανθρωπία. Detta begrepp intar en central position i Plutarchos etiska teori. Han synes faktiskt betrakta det som det främsta av de begrepp som konstituerar hans ἠθικὴ ἀρετή.²⁵

Framsteg i dygd

Plutarchos var uppenbarligen övertygad om att framsteg är möjligt. Pedagogiken framstod för honom som en grundläggande förutsättning för att ge människor ett gott och lyckligt liv. Efter att ha presenterat sin etiska teori i *De virtute morali* skrev han sin essä om hur man gör framsteg i dygd, *De profectibus in virtute*. Efter en besk antistoisk inledning reflekterar han över de olika möjligheter som finns, och de svårigheter som dyker upp, när man söker förädla personligheten genom tillvänjning till ett riktigt handlingsmönster. Det genomgående temat är, att man själv kan iaktta, hur man gör framsteg - och även ibland råkar ut för bakslag - i sin etiska utveckling. Plutarchos betonar, att gradvisa framsteg leder till att man finner tillfredsställelse och glädje inom sig och, underförstått, ökad lyckokänsla.²⁶ Framsteget i sig ger sålunda en känsla av lycka. I det följande beskriver han, hur framstegen i dygd leder till olika förbättringar i tänkesätt och beteende.²⁷ Och Plutarchos betonar, att det är ett säkert tecken på framsteg, när ord omsätts i handling och man etablerar en positiv inställning till den person, vars handlingar man söker efterlikna.²⁸ Plutarchos framhåller det goda exemplets stora betydelse som påverkan på den som söker göra framsteg i dygd. Denne jämför sig med sin förebild i fråga om handlingar och beteende och, när han blir medveten om sina brister, sporras han av hoppet och längtan att bli lika bra som denne.²⁹

---

25. Plutarchos använder φιλανθρωπία / φιλόανθρωπος mer frekvent än andra etiska begrepp, δικαιοσύνη, ἀνδρεία, σοφία, nästan alltid tillsammans med andra, mer eller mindre synonyma ord, se Teodorsson 2004: 677.

26. De prof in virt. 81 A-B τὸ γὰρ αὐτὸν εὐδοκιμοῦντα παρ' ἑαυτῷ μὴ καταφρονεῖν ἀλλὰ χαίρειν καὶ ἀγαπᾶν ὡς ἱκανὸν ὄντα μάρτυν ἅμα τῶν καλῶν καὶ θεατὴν δείκνυσι τὸν λόγον ἐντὸς ἤδη τρεφόμενον καὶ ῥιζοῦμενον ἐν ἑαυτῷ καὶ κατὰ Δημόκριτον 'αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ τὰς τέρας ἐπιζόμενον λαμβάνειν'.

27. De prof. in virt. 81 B-82 A.

28. De prof. in virt. 84 B-C.

29. De prof. in virt. 84 D.

Eftersom den etiska dygden enligt Plutarchos är grundförutsättningen för ett lyckligt liv, finner vi som väntat, att han fastslår, att lyckan inte kommer från yttre ting och rikedom. Tvärtom hämtar man från sin egen karaktär, om den är god, lyckokänsla och glädje över dessa materiella saker.³⁰ Den däremot som har en dålig, lastbar karaktär, κακία, kan aldrig få glädje av materiella rikedomar; de må vara hur stora som helst. Men den som har lärt sig, τί τὸ καλὸν κάγαθόν ἐστι, han är tillfreds även i fattigdom och lever lycklig med vilka resurser som helst. Rikedom skänker glädje i att kunna ge till andra, medan fattigdom ger frihet från bekymmer för rikedomen, och obemärktheten skyddar mot avund.³¹

Plutarchos återkommer upprepade gånger till sin tes, att materiella resurser inte innebär lycka, om de inte är förenade med φρόνησις (De fortuna 99 E). Han hävdar (Cato Maior 18.5), att traktan efter rikedom inte härrör från någon naturlig passion i själen utan beror på inflytande från folks vulgära uppfattning om den. Man kan inte med pengar köpa sinnesfrid, andlig resning (μεγαλοφροσύνη), lugn och tillförsikt. Att vara rik innebär inte, att man är herre över rikedomen eller att man då man har överflöd inte åtrår ännu större överflöd. Plutarchos frågar: "Vad befriar rikedomen oss ifrån, när den inte ens befriar oss från traktan efter rikedom?"³²

Plutarchos betonar ofta, att okunskap och oförnuft är grundorsaken till att människorna lever ett dåligt, olyckligt liv. Han inleder sin korta diatrib med titeln "Huruvida själens ohälsa är värre än kroppens" med att citera Homeros: "Ingen varelse är uslare än människan av dem som andas och kryper på jorden." Men han ställer därpå frågan, om det är på grund av ren otur (τύχη) eller av egen förskyllan som vi lever ett uselt liv, och han konstaterar, att sjukdom i kroppen utvecklas av naturen, men att sedefördärvet i själen däremot är själens eget verk som utvecklas till dess plåga.³³ Kroppsliga sjukdomar kan påvisas på olika sätt, men själens ohälsa undgår upptäckt för de flesta. Den är sålunda ett större ont, eftersom den hindrar den sjuke att bli medveten om den. Ty förnuftet är ju sjukt genom själens ohälsa och har inte förmåga att bedöma sina egna bristfälligheter.

---

30. De virt. et vic. 100 C τὸ δ' ἡδέως ζῆν καὶ ἰλαρῶς οὐκ ἔξωθέν ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ἄνθρωπος τοῖς περὶ αὐτὸν πράγμασιν ἡδονὴν καὶ χάριν ὥσπερ ἐκ πηγῆς τοῦ ἤθους προστίθησιν.

31. De virt. et vic. 100 F-101 E.

32. De cup. div. 523 D-E.

33. Anim. an corp. aff. 500 C.

Bristen på insikt leder till ett fortsatt dåligt, olyckligt liv, ty den som inte vet, att han har en sjukdom, vägrar att ta emot botemedel, även om sådana står till buds. Kroppsligt sjuka skickar efter en doktor, men de som är sjuka i själen undviker filosofer.³⁴

Plutarchos vill genom att så starkt betona, hur svårt det är att bota ett inrotat, etablerat dåligt beteende, framhålla betydelsen av att grundlägga en god etisk karaktär (ἦθος), baserad på klok omdömesförmåga (φρόνησις), redan i ungdomen och därmed ge möjlighet att framdeles leva ett gott och lyckligt liv (τὸ εὖ ζῆν). I sin lilla skrift *Εἰ διδασκτὸν ἡ ἀρετή* argumenterar han med emfas och med sin osvikliga pedagogiska optimism för att dessa goda ting faktiskt kan läras och befästas genom instruktion och träning.

Avvisande av Epikuros etik

Plutarchos ansåg, att både kroppens och själens välbefinnande har essentiell betydelse för ett lyckligt liv, men han tillmätte självfallet själslig hälsa ojämförligt mycket större vikt än kroppslig. Det var således naturligt för honom att ta mycket klart avstånd från epikureismens materialistiska njutningsläror. I sin skrift *Non posse suaviter vivi secundum Epicurum* anför han en rad argument mot dessa. Liksom i sin kritik av stoikerna söker han påvisa inkonsekvenser och ologiskheter i epikureernas doktriner. T.ex. när Epikuros förringar och skrattar åt sjukdomsplågorna, då frågar Plutarchos, hur epikureerna kan uppskatta kroppens njutningar, när de nästan inte känner dess smärtor (1088 C). De påstår, att de njuter av kroppens stabila tillstånd av hälsa, men de kan ju inte ha någon säker tillförsikt att detta skall bestå (1090 D). Och Plutarchos förlöjligar Epikuros tes, att det högsta goda är att ha blivit kvitt plågor (1091 A). Han utbrister: “Åh, vilken stor njutning och saligt tillstånd i epikureernas krets, när de gläder sig och festar i frånvaron av påfrestningar, lidande och smärta!” (1091 B). Och han fortsätter: “De är sålunda inte mindre lyckliga än svin eller får, då de räknar det som lycka att det står väl till med fläsket och med sinnets omsorg om detta. Faktiskt anser inte ens de mera intelligenta djuren, att frånvaro av smärta i sig är det högsta goda, utan när de har ätit sig mätta, då ägnar de sig åt olika slags underhållande tävlingar och lekar”

---

34. *Anim. an corp. aff.* 500 E-501 B.

(1091 C-D). Plutarchos menar, att till skillnad från epikureer och svin ägnar de sig åt njutningar på en högre nivå än att enbart ligga och dåsa och smälta maten.

Plutarchos finner det särskilt anmärkningsvärt att Epikuros förkastar intellektuell njutning, som ju är den högsta och mest utsökta, och att de sålunda avvisar musik och poesi och håller till godo med vulgära skämt och spex vid sina symposier (1095 C). För Plutarchos är social samvaro med vänner och kollegor en viktig källa till lycka, men den måste vara förenad med intellektuell stimulans. Han ser ingen möjlighet till lycka i ett epikureiskt solitärt liv i en isolerad esoterisk grupp, där man lever ett passivt, vegetativt liv. Han noterar, att till och med Epikuros själv insåg, att personer som av naturen är ärelystna, bör följa sin natur och delta i det offentliga livet.³⁵ Han konstaterar, att inaktivitet är förödande för själslugnet, ett faktum som numera är väl belagt inom modern psykologi.³⁶ Som exempel anför han att kvinnor, som inte är så hårt sysselsatta med olika uppgifter, inte alls har bättre sinnesro än män. De drabbas ofta av smärtor, stresstillstånd och depressioner. Plutarchos antyder som en orsak till detta att deras liv är begränsat till att sköta hemmet (οἰκουργία).³⁷

Lyckofaktorer

Plutarchos är väl medveten om att goda relationer till andra människor har mycket stor betydelse för ett lyckligt liv, en insikt som bekräftas av modern psyko-social forskning.³⁸ Han betonar särskilt de primära och närmaste relationerna inom familjen. Hans trösteskrift till sin hustru efter att deras lilla dotter hade dött visar, att han och Timoxena sannolikt levde i ett mycket lyckligt äktenskap. Av vissa passager i tröstebrevet och i skriften Anvisningar till ett brudpar framgår, att han fäste stor vikt vid att makarna respekterar varandra och att de bör uppmuntra och glädja varandra för att därigenom bevara och befästa den äktenskapliga lyckan.³⁹

---

35. Se De tranqu. 465 F-466 A.

36. Se Argyle 2001: 103-105; Klein 2005: 186-187, 245-248; Durstewitz et al. 1999.

37. De tranqu. an. 465 D.

38. Se Argyle 2001: 71-88, 224-225; Klein 2005: Kap. 10; House et al. 1988: 540-544; Kemper 1993: 41-45.

39. Coni. praec. 142 E οὕτω γυναικὸς ἄρχειν εὐφραίνοντα καὶ χαριζόμενον. 145 E ... ὅπως εὐφραίνῃς μὲν τὸν ἄνδρα.

Plutarchos engagemang för sina barn framgår tydligt i tröstebrevet, och ett annat ställe antyder hans genuina intresse för barn.⁴⁰

Plutarchos familjeband omfattade förvisso ett bredare spektrum än den egna familjen. Han ägnade en särskild skrift åt vänskapen mellan bröder, vilken han till och med värderar högre än barns välvilja mot sina föräldrar.⁴¹ Han värdesätter således vänskap mycket högt och betraktar den förvisso som en av de viktigaste förutsättningarna för ett lyckligt liv,⁴² Sällskaplighet, vänskap och ett glatt umgänge bidrar till välbefinnande och lycka.⁴³ Plutarchos uppfattning bekräftas vetenskapligt av en rad sociologiska och psykologiska undersökningar.⁴⁴

I Bordssamtalen får vi en anmärkningsvärt tydlig och mångsidig inblick i både Plutarchos familj och hans breda vän- och bekantskapskrets. Här ser vi, hur hans far och farfar och svärfar, hans svågrar och bröder och söner deltar i diskussionerna tillsammans med ett mycket stort antal personer ur hans bekantskapskrets. Han nämner också, att några av hans studenter ibland var närvarande vid symposierna.⁴⁵ Han finner uppenbarligen ett mycket stort nöje i denna samvaro med bildade, spirituella personer, som med briljans kan diskutera de mest skilda ämnen. Vi märker, att sådana samtal vid vinet innebar en stor intellektuell njutning för honom själv och hans krets, och han framhåller detta själv upprepade gånger.⁴⁶ Han förkastar föraktfullt andra former av underhållning, sådana som vulgära, obildade människor finner så stort nöje i. Den nyss nämnda passagen i *Non posse* 1095 C visar, att han förvisso räknade epikureerna bland dem som har dålig smak och saknar sinne för intellektuell njutning.

---

40. Praec. ger. reip. 814 A τὰ μὲν γὰρ μικρὰ παιδία τῶν πατέρων ὀρῶντες ἐπιχειροῦντα τὰς κρηπίδας ὑποδείσθαι καὶ τοὺς στεφάνους περιτίθεσθαι μετὰ παιδιᾶς γελῶμεν.

41. De frat. am. 480 A τίς οὖν ἐστὶ παρὰ παίδων γενεῦσιν ἢ πρᾶξις ἢ χάρις ἢ διάθεσις μᾶλλον εὐφραίνειν δυναμένη τῆς πρὸς ἀδελφὸν εὐνοίας βεβαίου καὶ φιλίας;

42. De ad. et am. 51 AB ὅτι μέντοι γε πάντων ἡδιστόν ἐστιν ἡ φιλία καὶ οὐδὲν ἄλλο μᾶλλον εὐφραίνει, 55 B ὁ φίλος ἔστι μὲν ὅτε σὺν ἐπαίνῳ καὶ χάριτι μεγαλύνων ἀεὶ καὶ εὐφραίνων ἄγει πρὸς τὸ καλόν.

43. De ad. et am. 54 EF οὐκοῦν ὁμοίως αἱ μὲν τῶν φίλων χάριτες ἐπὶ καλῷ τινι καὶ ὠφελίμῳ τὸ εὐφραίνον ὥσπερ ἐπανθοῦν ἔχουσιν, ἔστιν δ' ὅτε καὶ παιδιᾶ καὶ τραπέζῃ καὶ οἴνῳ καὶ νῆ Δία γέλῳτι καὶ φλυάρῳ πρὸς ἀλλήλους οἷον ἡδύσμασιν ἐχρήσαντο τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων.

44. Se Argyle 2001: 72-76, 88, 224-225; Klein 2005: 171-183.

45. Quaest. conv. III 1. 646 A; III 6. 653 EF; III 7. 655 F; VII 5. 704 E.

46. Quaest. conv. V Prooem. 672 E ἔν τε τοῖς πότοις οἱ ἀστεῖοι καὶ χαρίεντες εὐθὺς μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπὶ τοὺς λόγους ὥσπερ δευτέρας τραπέζας φερόμενοι καὶ διὰ λόγων εὐφραίνοντες ἀλλήλους. Quaest. conv. VII 8. 713 D σκοπῶμεν, ὅπως συμπόταις διὰ λόγου καὶ φιλοσοφίας ἀλλήλους εὐφραίνειν δυναμένοις μηδὲν ἐπάξομεν τοιοῦτον θύραθεν ὁ κῶλυμα διαγωγῆς μᾶλλον ἢ διαγωγῆς τις ἔσται.

Ett genomgående drag i Bordssamtalen, som man genast lägger märke till, är den gemytliga, vänskapliga och ofta humoristiska samtalstonen.⁴⁷ Diskussionerna är livliga, ibland nästan animerade, men välvilliga och civiliserade och utan hårda konfrontationer. Plutarchos var inte konflikträdd, vilket vi ju ser i hans fräna kritik av stoiker och epikureer, och han har ju till och med skrivit om hur man kan dra nytta av sina ovänner,⁴⁸ men i umgänget med vänner är syftet att höja livskvaliteten genom att befästa vänskapen. Det sker bäst genom att i välvillig anda välja diskussionsämnen utan påtaglig risk för konflikter.⁴⁹ Ett märkligt faktum värt att notera är, att bland alla de synnerligen olikartade ämnen som behandlas i Bordssamtalen finns ingen politisk fråga.⁵⁰

Denna policy har nog att göra med Plutarchos grundläggande positiva förhållningssätt, hans φιλανθρωπία, i sina sociala relationer. Överhuvudtaget kan man i hans skrifter utläsa, att han hade en positiv inställning till tillvaron och livet. Han hade polyhistorns omätliga kunskapstörst som gav intellektuell stimulans, och han hade en accepterande inställning till måttfulla, kultiverade njutningar, både psykiska och fysiska.⁵¹

I sin skrift om sinnesro, Περὶ εὐθυμίας, lägger han fram sina tankar om positivt tänkande som en grundläggande faktor för olika psykiska funktioner och därmed för ett lyckligt liv, en insikt som ju modern psykologi och medicin har verifierat.⁵² Plutarchos betonar, att vi, när händelser och förhållanden är negativa för oss, bör lägga märke till positiva inslag i situationen och så att säga blanda upp det negativa med det positiva. Men tyvärr koncentrerar vi ofta vår uppmärksamhet på plågsamma företeelser och envisas med att låta tankarna syssla med obehagliga saker och tvingar dem bort från det som är positivt.⁵³ Plutarchos frågar

---

47. Många studier visar, att humor är en viktig källa till lycka, se Argyle 2001: 54-55, 61, 69-70.

48. Πῶς ἄν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο.

49. Quaest. conv. II 1. 631 BC ὅπως δ' οἱ θέλοντες εὐφραίνειν μᾶλλον ἢ λυπεῖν τοιαύτας ἐρωτήσεις προφέρονται, ὧν ταῖς ἀποκρίσεις οὐ ψόγος ἀλλ' ἔπαινος, οὐδὲ μῖσος ἢ νέμεσις ἀλλ' εὐνοια καὶ χάρις ἔπεται παρὰ τῶν ἀκουσάντων.

50. Se Teodorsson 1995.

51. Plutarchos avvisar överdrivet bruk av lyx, såsom parfymer och purpurkläder, men accepterar t.ex. blomkransar vid symposier, eftersom de är helt naturliga och inte artificiella lyxprodukter, se Quaest. conv. III 1.

52. Se Argyle 2001: 23-38, 208, 215-219; Klein 2005: 217-219; Isen 1985: 388-391; Isen 1993: 261-277; Izard 1990: 487-498; Izard 1993: 634.

53. De tranqu. 469 AB ἀγαθὸν τοίνυν ἐν τοῖς ἀβουλήτοις συμπτώμασι πρὸς εὐθυμίαν καὶ τὸ μὴ παρορᾶν ὅσα προσφιλῆ καὶ ἀστεία πάρεστιν ἡμῖν ..., τὴν δὲ διάνοιαν ἐντεινόμεν εἰς τὰ λυπηρὰ καὶ προσβιαζόμεθα τοῖς τῶν ἀνιαρῶν ἐνδιατρίβειν ἀναλογισμοῖς, μονονοῦ βία τῶν βελτιόνων

retoriskt: "Varför fördjupar du dig överdrivet mycket i dina problem och håller dem tydliga och aktuella i tankarna men underlåter att rikta uppmärksamheten mot de positiva saker som du faktiskt disponerar?"⁵⁴ Och det är oförnuftigt, fortsätter han, att bara gräma oss över något som vi har förlorat och inte glädja oss åt vad vi har kvar. Det är så som små barn gör, då man tar ifrån dem en av deras många leksaker; då kastar de bort alla de andra också och gråter och skriker.⁵⁵ Plutarchos fastslår sålunda, att varje människa har kapacitet både till sinnesro och till missnöjdhet; det gäller bara att välja och lära sig att se det positiva i situationen.⁵⁶

I sin skrift om Att man inte kan leva angenämt efter Epikuros lära ägnar Plutarchos den sista tredjedelen åt dennes avvisande inställning till religionen. Detta visar, hur stor vikt Plutarchos tillmäter religionen som en grund för ett lyckligt liv. Han inleder sin argumentering med en entusiastisk beskrivning av den glädje och känsla av befrielse man erfar vid olika former av religionsutövning. Han skriver:⁵⁷ "Ingenting ger en större lyckokänsla än ett besök i ett tempel eller firandet av en helgdag, inga handlingar eller skådespel mer än de vi utför i samband med gudsdyrkan, vare sig vi utför en ritual eller deltar i en kördans eller är närvarande vid ett offer eller en ceremoni vid en invigning i mysterier. Ty vid dessa tillfällen är vårt sinne inte plågat och nedtryckt och dystert liksom ansatt av tyranner och deras grymma torterare. Nej, där vi mest påtagligt tror och upplever, att guden är närvarande, där försvinner på ett särskilt sätt känslan av plåga och fruktan och ängslan, och vi blir istället så fyllda av en känsla av välbehag att vi hänger oss åt lekfull och munter berusning."⁵⁸

Plutarchos påpekar, att Epikuros lära om själens upplösning efter döden inte innebär något hopp om en lyckosam befrielse för dem som lever ett uselt liv i vederböda, och för de välbeställda utplånar den all glädje, i det att den ställer i ut-

---

ἀποσπόμενοι.

54. De tranqu. 469 B τί τὸ σεαυτοῦ κακόν, ὦ μακάριε, λίαν καταβλέπεις καὶ ποιεῖς ἐναργὲς αἰεὶ καὶ πρόσφατον, ἀγαθοῖς δὲ παροῦσιν οὐ προσάγεις τὴν διάνοιαν;
55. De tranqu. 469 D μανικὸν γάρ ἐστι τοῖς ἀπολλυμένοις ἀνιάσθαι μὴ χαίρειν δὲ τοῖς σωζομένοις, ἀλλ' ὡσπερ τὰ μικρὰ παιδάρια, ἀπὸ τῶν πολλῶν παιγνίων ἂν ἓν τις ἀφέληται τι, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα προσρίψαντα κλαίει καὶ βοᾷ.
56. De tranqu. 473 B-C.
57. Non posse 1101 E.
58. Det har påvisats i ett flertal studier, att religion har positiva effekter på välbefinnande, hälsa och lycka, se Argyle 2001: 164-177.

sikt en ruinerande förändring av deras behagliga liv till inget liv alls (1106 C). Enligt Epikuros befriar hans lära från fruktan för döden, genom att själen upplöses. Plutarchos frågar retoriskt (1106 D): "Om befrielse från fruktan för oändliga lidanden är synnerligen angenämt, hur kan det då vara annat än plågsamt att vara berövad hoppet om det eviga goda och därmed förlora den ojämförliga lyckan?"

Sammanfattning och slutsatser

Om vi ställer Plutarchos uppfattning om lycka mot andra läror om detta begrepp, då finner vi, att den skiljer sig från dessa genom att den präglas av en grundläggande realism. Plutarchos avvisar alla extrema ståndpunkter, främst representerade av stoicism och epikureism. Man kan generellt säga, att hans tankar om lycka bygger på ett starkt sinne för common sense och måttfullhet. Hans positiva, accepterande inställning till livet och tillvaron gör, att han tar avstånd från stoikernas och epikureernas exkluderande ställningstaganden till väsentliga delar av såväl naturliga företeelser som kulturella och samhällsliga funktioner. Plutarchos avvisar endast sådant som strider mot hans måttfullhetsprincip, vilken han betraktar som grundläggande för ett lyckligt liv.

Plutarchos hade uppenbarligen ett nyktert sinne för realiteter, en intuitiv känsla för det rimliga och praktiska och i verklig mening naturenliga som rättesnöre för livshållning och levnadssätt. Denna grundsyn uteslöt alla överdrifter och varje tvångsmässigt slaveri under - i Plutarchos ögon - onaturliga, rigida principer, som att förneka emotionernas existensberättigande, eller att tvärtom se känslolivet och njutningarna som det högsta goda, eller att avvisa religionen och förneka dess betydelse för ett lyckligt liv.

För Plutarchos, den mångårige Apollonprästen, framstod säkerligen devisen Μηδὲν ἄγαν som en fundamental princip och ledstjärna som uteslöt alla extrema ställningstaganden. Det var naturligt för honom att acceptera Aristoteles flexibla μεσότης-princip. Man kan sammanfatta Plutarchos tankar om lycka som en pragmatisk lyckomoral, byggd på sådana verklighetsnära levnadsregler som är realiserbara och möjliga att leva efter. Vi kan nog anta, han ansåg, att detta innebar att i verklig mening leva κατὰ φύσιν.

Det är frapperande att praktiskt taget alla Plutarchos tankar om lycka har verifierats av modern forskning. Detta är dock inte förvånande. Plutarchos "forskning" om lycka var byggd på erfarenhet och observation av verkligheten. Den var inte i första hand teoretisk. Hans metod var empirisk, vilket ledde till att han kunde dra korrekta slutsatser. Det är sålunda rimligt, att vi ger Plutarchos fullt erkännande för detta och betraktar honom som en verkligt god psykolog.

Referenser

- Argyle, M. (2001), *The Psychology of Happiness*, 2nd ed., New York.
- Averill, J.R & T.A. More (1993), "Happiness", i: Lewis, M. & J.M. Haviland (eds.), *Handbook of Emotions*, New York - London, 617-629.
- Babut, D. (1969), *Plutarque et le stoicisme*, Paris.
- Durstewitz, D. et al., (1999), "A neurocomputational theory of dopaminergic modulation of working memory functions", *Journal of Neuroscience*, 19: 2807-2822.
- House, J. et al. (1988), "Social relationship and health", *Science* 241: 540-544.
- Isen, A.M. (1985), "The asymmetry of happiness and sadness in effects on normal college students", *Journal of Experimental Psychology: General*, 114: 388-391.
- Isen, A.M. (1993), "Positive affect and decision making", i: Lewis, M. & J.M. Haviland (eds.), *Handbook of Emotions*, New York - London, 261-177.
- Izard, C.E. (1990), "Facial expressions and the regulation of emotions", *Journal of Personality and Social Psychology*, 58: 487-498.
- Izard, C.E. (1993), "Organizational and motivational functions of discrete emotions", i: Lewis, M. & J.M. Haviland (eds.), *Handbook of Emotions*, New York - London, 631- 641.
- Kemper, Th.D. (1993), "Sociological models in the explanation of emotions", i: Lewis, M. & J.M. Haviland (eds.), *Handbook of Emotions*, New York - London, 41-51.
- Klein, S. (2005), *Die Glücksformel*, Hamburg.

- Schanno, G. (2003), *Glücksstreben. Antworten aus der Philosophie*, Mainz.
- Teodorsson, S.-T. (1989), *A Commentary on Plutarch's Table Talks*, Vol. I, Göteborg.
- Teodorsson, S.-T. (1996), *A Commentary on Plutarch's Table Talks*, Vol. III, Göteborg.
- Teodorsson, S.-T. (1995), "La politica nelle Questioni conviviali", i: *Teoria e prassi politica nelle opere di Plutarco. Atti del V Convegno plutarqueo* (Certosa di Pontignano, 7-9 giugno 1993) a cura di I. Gallo e B. Scardigli, Napoli, 433-437.
- Teodorsson, S.-T. (2004), "El programa de Plutarco para la conducta social", i: M. Jufresa i Muñoz, F. Mesre i Roca et al., *Plutarc a la seva época: Paideia i societat*. (Actas del VIII Simposio Internacional de la Sociedad Española de Plutarquistas, Barcelona, 6-8 de Nov. de 2003), Barcelona, 673-678.
- Warner, R. (1986), "Grice on happiness", i: *Philosophical Grounds of Rationality*, ed. by R.E. Grandy & R.E. Warner, Oxford.